

פרשת בהעלותך

הרב חנוך וקסמן

על תאוות וקינות

א. תגובתו הלא צפויה של משה

עד לאמצע פרשת בהעלותך, משה כבר ראה ושמע מספיק. בתגובה להשתוקקות העם למעדנים מהם נהנו כעבדים במצרים (במדבר י"א, ד-ה') ולשמיעתם בוכים בפתחי אוהליהם (שם י'), משה מנסה להתפטר מתפקידו. בפנותו לה', משה מקונן על גורלו הלא מוצדק:

"וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' לָמָּה הִרְעִיתָ לְעַבְדְּךָ וְלָמָּה לֹא מָצִיתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ לְשׁוּם אֶת מִשְׁא פֶל הָעַם הַזֶּה עָלַי: הַאֲנֹכִי הֲרִיתִי אֶת פֶּל הָעַם הַזֶּה אִם אֲנֹכִי לִדְתִּיהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בְּחִיקְךָ כְּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֱמֹן אֶת הַיֶּנֶק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיו: מֵאִין לִי בְּשֵׁר לְתַת לְכָל הָעַם הַזֶּה כִּי יִבְכוּ עָלַי לְאִמְרַתְּנָה לָנוּ בְּשֵׁר וְנֹאכְלָה: לֹא אוֹכֵל אֲנֹכִי לְבָדִי לְשֵׂאת אֶת פֶּל הָעַם הַזֶּה כִּי כְבֹד מִמֶּנִּי: וְאִם כֹּכָה אֶת עֲשֵׂה לִי הֲרַגְנִי נָא הָרַג אִם מִצְאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאֵל אֲרָאָה בְּרַעְתִּי"

(שם, י"א-ט"ו)

צורת הפיוט של משה כמעט מושלמת. הוא מתחיל בשאלה (א) מדוע ה' עשה לו רע ("הִרְעִיתָ"). לאחר השאלה, משה חוקר (ב) מדוע הוא לא מצא חן בעיני ה', ומדוע (ג) ה' שם את משא העם עליו. ניתן לחשוב על כך כעל מבנה א-ב-ג. בסיכום, משה משתמש בדיוק באותם שלשה ביטויים ורעיונות, (א) רע, (ב) חן בעיני ה' ו-ג) נשיאה או משא, אך הפעם הוא הופך את הסדר ואת הכוונה. הוא למעשה מתחנן להיפך מהם, והיכן שהיתה מילת שלילה בפתחה מופיעה כעת צורה חיובית, ולהיפך. משה קובע כי (ג) הוא אינו יכול לשאת את המשא לבדו, ועל כן הוא מבקש למות, אם (ב) הוא מצא חן בעיני ה'. לבסוף, משה חוזר לשורש והסמל של (א) רע, ומבקש מה' לא לראות עוד גורל רע ועלוב זה.

ניתן לתאר בשרטוט את המסגרת הכיאסטית של המונולוג של משה כלהלן:

א	א, א"א	ה' עשה רע למשה
ב	א, א"א	משה לא מצא חן בעיני ה'
ג	א, א"א	משא העם על כתפי משה
ד	א, א"ב-ד	דימוי הלידה, האשמה באי-צדק, התייחסות לתלונת העם ודרישתם לבשר
ג	א, א"ד	אינו יכול לשאת את המשא לבד
ב	א, ט"ו	מצא חן – בקשה למות
א	א, ט"ו	לא לראות את הרעה

בניגוד למבנה מאוזן-היטב זה, הנימה העולה מנאומו של משה היא תזזיתית מעט. בפרצי טקסט קצרים הוא עורם שאלה על גבי שאלה על הקדוש ברוך הוא: מדוע עשית לי רע? האם הריתי אותם? האם ילדתי אותם? מבלי להמתין לתגובה הוא מסיק שיש רק מוצא אפשרי אחד. בחלק האחרון של נאומו (הסוגר את המסגרת הכיאסטית), כשמשה מחפש שינוי ומציג את תחינתו, הוא מבקש את מותו הוא. משה מעדיף למות מאשר להתמודד עם עם ישראל ותלונותיהם.

אנו אמנם יכולים להזדהות עם משה, אך בכל זאת קינתו של משה מצריכה הסבר. ככלות הכול, אין זו הפעם הראשונה שעם ישראל מתלונן. למעשה, אף על נושא הבשר התלוננו עם ישראל בעבר - זמן קצר לאחר חציית ים סוף, בדרך לסיני, העם טענו כי היה להם טוב יותר למות בידי ה' בסמוך ל"סיר הבשר" של מצרים, בבטן מלאה, מאשר לגווע ברעב במדבר, ואף העלו את ההשערה שמשה ואהרון הביאו אותם אל המדבר כדי להרוג אותם (שמות ט"ז, ב-ג). אולם במקרה זה משה לא פונה לה' בייאוש, לא מנסה להתפטר או מבקש למות. במקום זאת, הוא מטפל בבקשת העם, ובתוכחה שלו לעם הוא מיידע אותם כי למעשה, התלונות שלהם היו כלפי ה' עצמו (שם ט"ז, ז). בדומה לכך, כאשר העם מתלונן למשה ברפידים בנוגע לצמא (שם י"ז, א-ג), משה מוכיח את העם ומבקר אותם על כך שהם "רבים" איתו ו"מנסים" את ה' (שם, ב). זהו משה המוכר יותר, משרת ה' הנאמן והמנהיג האיתן, שכאשר הנסיבות מצריכות זאת הוא משמש כמבקר של העם. הוא מנהיג הקשור לצאנו.

משה מפגין ממד נוסף של אישיות ומנהיגותו לאחר חטא העגל (שם ל"ב, ל-ל"ב). כאשר הוא מוכיח את העם בחומרה כי הם חטאו חטא עצום, הוא חוזר לשיחתו עם ה'. בנקודה זו, משה דורש מחילה עבור עם ישראל, ומציב את יחסו עם הקדוש ברוך הוא, ואולי אף את עצם קיומו, על כף מאזניים. אם הקדוש ברוך הוא לא יסלח לעם ישראל, משה מבקש כי ה' "ימחה" אותו מ"ספרו" ("מְחַנֵּי נָא מִסְפָּרְךָ"). אמנם סביר כי ה"ספר" אליו מתייחס משה הוא התורה, אך הביטוי מכיל גם נימה של שלילה עצמית ואולי אף מוות. למעשה, משה מציב את עצמו לפני העם כמגן.

בניגוד למשה של ספר שמות, פרשת בהעלותך שבספר במדבר מציינת תמונה אחרת לגמרי. בפרשה זו, משה אינו מדבר אל העם ולא מוכיח אותם, אלא עומד מן הצד וצופה. דבר זה בא לידי ביטוי כאשר התורה מעירה בתמציתיות לאחר שהיא מדווחת על בכי העם בפתח אוהליהם: "וַיִּבְעֲנִי

ולאור המשל גם נשיאת עם שלם שהוא טרחני כמו תינוק יונק היא בוודאי משימה בלתי אפשרית.

עם זאת, הדימוי פועל גם במישור שלישי, ומשתמש בביטויים שעלו קודם לכן בטקסט. בתיאור דרישת העם לבשר, התורה משתמשת פעמיים בביטוי "בוכה". לאחר שדורבנו לכך בידי האספסוף, הערב רב, עם ישראל בכה גם הוא (שם, ד'), ומשה שומע את העם בוכה בפתחי האוהלים (שם, י'). לאחר שאנו רואים זאת, אין פלא כי משה משווה את העם הבוכה, המיילל בכל גרוננו לקבל בשר ומעדנים מצריים אחרים (שם, ג-ר'), לתינוק יונק, הבוכה ורוצה לינוק. למעשה, הניסוח כאן לא שגרת. הפועל המשמש בדרך כלל לתיאור התלונות של עם ישראל הוא "וילוננו" (שמות ט"ו: כ"ד, ט"ז: ב; שם י"ז: ג; במדבר ט"ז: א; שם י"ז: ו'). כפי הנראה, יש משהו בלתי מוצדק ולא בוגר במיוחד בתלונה מסוימת זו.

נקודה זו מקבלת חיזוק נוסף מהשוואת ההקשרים של התלונות על הבשר בספר שמות ובספר במדבר. בני ישראל דורשים בשר בפעם הראשונה זמן קצר לאחר חציית ים סוף והכניסה למדבר (שמות ט"ו, כ"ב-ט"ז, ג'). מצד אחד, העם אכן מתייחס ל"סיר הבשר" של מצרים, מקונן על כך שהיו מעדיפים למות במצרים עם בטן מלאה (שם ט"ז, ב'-ג'), ומאשים את משה שהביא אותם למדבר למות. אולם, הם באמת ניצבים מול העובדות הקשות של גויעה ברעב, ונמצאים במדבר ללא מזון. בתגובה, ה' מספק להם את המן במקום לחם ואת השלו, כדי להשביע את תשוקתם לבשר (שם, ד'-ט"ו).

מנגד, התלונה של בהעלותך מתרחשת יותר משנה לאחר מכן, כאשר בני ישראל יוצאים מסיני (במדבר י', י"א-י"ב). הקדוש ברוך הוא סיפק את צרכיהם מעל לשנה ונתן להם את הקצבה היומית של המן. במסגרת זו, תלונתו של העם נראית כעוסקת באיכות המזון שלהם. בערגתם לבשר, העם מלגלג על המן וטוען כי "נפשנו יבשה" (שם י"א, ו'), ומשווה את תזונתם הנוכחית עם הדגים, המלפפונים, המלונים ושאר מאכלים "לחיים" או הקשורים במים שיש במצרים. אין זה מקרה כי לאחר תיאור התלונה, התורה מקדישה שני פסוקים לתיאור המהלל את טעמו, רבגוניותו וזמינותו של המן (שם, ז'-ט') ומגדירה את התלונה כ"תאוה", חשק בלתי מוצדק (שם, ד'). התאוה לבשר מסתיימת במוות (שם, ל"ג), והמקום בו האירוע מתרחש מכונה "קברות התאוה" (שם, ל"ד). לבסוף, הקדוש ברוך הוא עצמו, כשהוא מנחה את משה לגבי תגובתו המתוכננת, מאשים את העם כי הם "מאסו" את נוכחותו ביניהם ובכו על כך שכלל יצאו ממצרים (שם, כ').

אם נצרף את כל האמור, תלונת העם והדרישה לבשר בקברות התאוה נראית בעייתית באופן מיוחד. זהו בכיו של תינוק, שאינו מוצדק על ידי הנסיבות. זוהי יללתו של ילד קטן, תשוקה לא הגיונית לסיפוק חומרי, שאינה מרוסנת על ידי הגיון, אמונה או הכרת תודה כלפי ה'. צרכים ותאוות חומריים ילדותיים אלו של העם גורמים

מִשָּׁה רָע" (במדבר י"א, י'). במקום להתעמת עם העם, משה פונה לה' ומבכה על גורלו. בדומה, גם זאת בניגוד קיצוני לספר שמות, בפרשת בהעלותך משה מבקש מוות לא למען עם ישראל אלא כדי להימלט מהצורך להיות קשור אליהם (שם, ט"ו).

אם נדמה כי דבר זה לא מספיק, בא המשך הסיפור ומכיל הפתעה נוספת. לאחר קינתו של משה (שם, י"א-ט"ו), ה' מציג למשה תכנית במסגרתה יספק לעם בשר במשך חודש, יותר בשר משהם יכולים לדמיין, עד "אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפְכָּם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא" (שם, כ'). תגובתו של משה לכך היא לא פחות ממצעזעת. משה מתייחס לעובדה כי עם ישראל מונה מעל 6,000,000 (שם, כ"א), ושוב פונה בשאלות לה': "הֲצֹאן וּבָקֵר וְשַׁחַט לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם אִם אֵת כָּל דְּגַי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם" (שם, כ"ב). ניתן לקרוא את הערתו של משה כ"האם תעשה?", ביטוי של תדהמה נוכח תכניתו של ה' (כך מפרשים הרשב"ם, האבן עזרא והרמב"ן), אך אפשר לקרוא אותה גם אחרת, כ"האם תוכל". רש"י מצטט את עמדתו של ר' עקיבא, המפרש את הפסוק בצורה כזו, כמבטא חוסר אמונה מצדו של משה ופקפוק ביכולותיו של ה'. נראה בבירור, כי משה נמצא במשבר.

לסיכום, קינתו של משה, בצירוף עם התסכול, הייאוש ואפילו הנימה של כעס כלפי ה', מציגות משה אחר מזה שאנחנו רגילים לפגוש. הניתוק שלו מן העם, רצונו למות והגלישה לפקפוק בכוונותיו או אף ביכולותיו של הקדוש ברוך הוא נראים אחרים לגמרי ממה של חלקו האחרון של ספר שמות, האבטיפוס של המנהיג האיתן ומשרת ה' הנאמן.

משהו קרה ומשהו השתנה. מה זה היה? מה הצית את תגובתו הלא-אופיינית של משה?

ב. תלונות של ילד קטן

במרכז בקשתו של משה להשתחרר מן המשא נמצא הדימוי של האם המינקת (שם, י"ב). משה משווה את עצמו לאם שהרתה, ילדה ומטופלת בתינוק קטן, ממנה בצדק ניתן לצפות לשאת את התינוק שלה לאורך המסע. לעומתה, משה לא הרה ולא ילד את עם ישראל וממילא אין זה הוגן מצד הקדוש ברוך הוא לצפות ממנו למלא את התפקיד של אם או אומנת. בסכמו את המטאפורה בהתייחסות אל "הָאֵדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאֲבֹתֵינוּ", משה רומז כי תפקיד זה עשוי להיות שייך לאבות, להם ה' הבטיח את הארץ, או אולי לה' עצמו, אך הוא בוודאי לא שייך למשה, שאינו מייסד האומה או הוגה התכנית הא-להית.

הדימוי פועל ברמה זו, ובו בזמן הוא מדגיש את הבעיה של נשיאת המשא. משה מתייחס לביטוי משא כבר במפגש הפתיחה שלו (שם, י"א), ואחר כך משתמש פעמיים בהטיות של אותו שורש בגוף הקינה. ה' אמר לו "לשאת" את העם בחיקו, כמו האומן שנושא את הילד (שם, י"ב). נשיאת תינוק יונק במשך מסע ארוך היא בוודאי משימה קשה,

שוטרים ושופטים שיסייעו למשה במשימתו. במילותיו של יתרו, "וְנִשְׂאוּ אֶתְךָ" (שם י"ח, כ"ב). מכאן העובדה כי הן חובב והן יתרו הם יועצים חדי עין תומכת בזיהוי של חובב כיתרו.

בהנחה כי חובב-יתרו מסרב להזמנתו של משה וחוזר למולדתו (ראו שמות י"ח, כ"ז), קינתו של משה בקברות התאוה (במדבר י"א, י"א-ט"ו) מוארת באור שונה לגמרי. כזכור, משה מתלונן על המשא, עול העם (שם, י"א), ועושה השוואה בין המשימה של הובלת העם אל הארץ המובטחת לבין המשימה של נשיאת תינוק בחיקו כאומן (שם, י"ב). יש להוסיף נקודה שלא הייתה מרכזית בניחות שעשינו עד עתה, והיא שמשה משתמש בשורש נ.ש.א ארבע פעמים, בתחילת ובסוף המסגרת הכיאסטית, מיד לאחר התייחסותו לדרישת העם לבשר (שם, י"ג).

המשפט המדויק המכיל שימוש זה הוא מהותי. משה קובע כי "לא אוכל אֲנִי לְבַדְּךָ", טוען כי אינו יכול "לְשַׂאת אֶת פֶּלַעַם הַזֶּה" ומסיים כי "כְּבֹד מִמֶּנִּי" (שם, י"ד). משפט זה מהווה הקבלה כמעט מדויקת של מה שיתרו הזהיר מפניו, וכל מילות המפתח בדבריו של משה נמצאות בסיפור יתרו, כפי שנראה.

יתרו מתחיל את הערותיו למשה בהבחנה כי משה יושב לבדו בעוד "כל העם" נקהל סביבו (שמות י"ח, י"ד). בנוסף, אזהרתו המרכזית של יתרו למשה היא הטענה כי "כְּבֹד מִמֶּךָ" וכי "לא תוכל עֲשֹׂהוּ לְבַדְּךָ" (שם, י"ח). לבסוף, בנקודה האחרונה של ההקבלה, כפי שצוין לעיל, יתרו מייעץ למשה שיהיו אנשים אחרים שיעזרו לו לשאת את המשא – "וְנִשְׂאוּ אֶתְךָ" (שם, כ"ב). אם נסדר זאת בסדר הגיוני נקבל הקבלה משולשת. ראשית, המשא המוטל על משה של כל העם הוא כבוד מדי (במדבר י"א: י"ד, י"ח: י"ד, י"ח). שנית, משה לא יכול לעשות זאת לבדו (שם: י"ח: י"ח). לבסוף, משה נושא יותר מדי וצריך שאחרים יעזרו לו לשאת (שם: י"ח: י"ח).

הרעיון העומד מאחורי ההקבלה היא כי בדיוק אותם נושאים של כובד, משא, כושר מנהיגות ובדידות שיתרו העלה שולטים כעת במחשבותיו של משה. בנימה פסיכולוגית, נוכל לטעון כי אבדן חותנו, היועץ הפוליטי חד העין והמדריך שלו בענייני הנהגה, גבה מחיר כבד ממשה. פעם נוספת הוא חש עצמו לא מסוגל להנהיג את העם. כשהוא ניצב למול העם הקשה, דרישותיהם הבלתי מוצדקות ותאבונם שאינו ניתן להצדקה, משה פונה לאביו שבשמיים, בייאוש גמור.

ד. קשיים בהסבר זה

בעוד ניתן בהחלט לטעון בעד הפרשנות האישית-פסיכולוגית המוצעת לעיל, ניתן גם לטעון כנגדה. בהתבסס על הפרק הרביעי בספר שופטים (פסוק י"א) וההתייחסות שם לחבר, מצאצאיו של חובב. לאור הפסוקים הללו, טוענים רוב הפרשנים (אבן עזרא, רמב"ן ועוד) כי חובב אכן

להם לבזו למזון שמספק להם ה' ולדחות את המסע עליו הוא מצווה. הם בוכים על הנוחות של מצרים, ואין פלא שמשה מוטרד.

אף על פי כן, האם זה מספיק כדי להסביר את תגובתו? האם זה כל מה שעומד מאחורי התסכול והייאוש? הפנית תשומת ליבנו להקשר הרחב יותר של תלונת העם תסייע לחשוף מוטיב או שניים נוספים.

ג. עזיבתו של יתרו

החצי השני של פרשת בעליותך מספר את הסיפור של המסע הראשון של מחנה בני ישראל מסיני לכיוון הארץ המובטחת. בנקודה מסוימת בזמן הושלמו ההכנות, הסיפורים נעשו, הענן עלה מעל המשכן והמסע החל (במדבר י', י"א-ל"ו). הסיפור של קברות התאוה, סיפור התאוה לבשר (שם י"א, א'-ל"ה), מהווה את ההמשך הטקסטואלי של סיפור המסע הראשון.

בין שני סיפורים אלו (או שמא מדויק יותר לומר, קצת לפני סוף התיאור של תחילת המסע ותחילת סיפור קברות התאוה) התורה מכניסה את הסיפור של הזמנתו של משה לחובב בעת פתיחת המסע (שם י', כ"ט-ל"ב).

בדו שיח חידתי זה, משה מזמין את חובב להצטרף לבני ישראל במסעם (שם, כ"ט). כאשר חובב מסרב לבקשתו של משה ומתייחס לרצונו לשוב אל ארצו ומולדתו (שם, ל'), משה לוחץ עליו, ומציע לו את ה"טוב ההוא" שה' ייטיב לישראל (שם, ל"ב) כתמריץ. בנוסף, הוא מציג כמה טיעונים עמומים הכוללים את העובדה כי "יְדַעַתְּ חֲנֻתְנוּ בְּמִדְבָּר" וכן "וְהָיִיתָ לָנוּ לְעֵינָיִם" (שם, ל"א). בהתאם לחוסר הבהירות הכללי, הסיפור מסתיים ללא מסקנה, ואנו נותרים בחשיכה באשר לשאלה האם חובב הסכים לנטוש את ארצו ומולדתו עבור ה"טוב" המובטח או שהמשיך להתנגד לבקשותיו של משה. האם חובב בחר לחזור הביתה או להתלוות אל בני ישראל? לצורך העניין, מיהו אותו חובב שלא הזכיר מעולם קודם לכן ומדוע הסיפור שלו חשוב?

רוב המפרשים (רש"י, רשב"ם, רמב"ן) מזהים את חובב זה כיתרו. ככלות הכל, התורה מכנה אותו "חותן משה" (שם, כ"ט). יתרה מכך, כפי שמציין אבן עזרא, פירוש זה מקבל חיזוק מהעובדה כי משה אומר לחובב "יְדַעַתְּ חֲנֻתְנוּ בְּמִדְבָּר" (שם, ל"א), ויתרו אכן מצא את בני ישראל חונים במדבר (שמות י"ח, ה). לבסוף, משה אומר לחובב "וְהָיִיתָ לָנוּ לְעֵינָיִם" (במדבר י', ל"א), המתפרש על ידי הרשב"ם, לאור הזיהוי של חובב כיתרו, כמתייחס לשירות שנעשה בעבר (ומפרש את הביטוי "לעניינים" כמטאפורה המתייחסת לעצה המגיעה מתפישה חדה).

לפי שיטתו של רשב"ם, הביטוי מתייחס למעשה למחצית השנייה של סיפור יתרו (שמות י"ח, י"ג-כ"ז), בה יתרו מייעץ למשה לא לשאת לבדו את המשא הכבד של שפיטת העם (שם י"ח, י"ח). כפי שידוע היטב, יתרו מציע את מינויים של

אומרת לנו כי העם היו "קַמְתָּאֲנִימִי רַע בְּאֲזְנֵי ה'" (שם י"א), בין אם נפרש זאת כ"מתאוננים על משהו רע", או "מתאוננים מרה", ברור כי חלה תפנית לרעה. אפילו אם נפרש, כמו חלק מן הפרשנים, כ"מתאוננים וזה היה רע בעיני ה'" (רש"י, רמב"ן), הניגוד של ה"טוב" בסיפור חובב וה"רע" בסיפור התלונה הוא ברור מאליה. יתרה מכך, כפי שרשב"ם ורמב"ן (שם) מציינים, אפילו לפי פרשנות זו, הם מתלוננים על התנאים הרעים, הכאב והקושי של המסע - ה"רע" שה' סיפק להם. בעוד ה' דיבר על ה"טוב" של ישראל ומשה על ה"טוב" של המסע, בני ישראל רואים ומדברים "רע" על המסע.

עם זאת, לא מדובר רק בתנאי המסע ותהליך המסע. בסיפור חובב, חובב מדבר רק פעם אחת. בתגובה להזמנתו הראשונה של משה להצטרף, חובב מתנגד, בטענה שהוא מעדיף ללכת אל ארצו ואל מולדתו (שם י', ל'). דבר זה, כך נראה, צריך להזכיר לנו את אותם ביטויים בדיוק בהם משתמש ה' בציווי לאברם:

"לָךְ לְךָ מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבְּיַת אֲבִיךָ אֶל הָאָרֶץ
אֲשֶׁר אֲרָאָךְ" (בראשית י"ב, א')

ההקבלה היא הרבה יותר מאשר צירוף מקרים לשוני. כשם שה' ציווה את אברם לנטוש את ארצו ואת מולדתו ולנסוע לארץ חדשה, ארץ כנען, כך גם משה מבקש מחובב לנטוש את ארצו ואת מולדתו ולנסוע לארץ חדשה. למעשה, מדובר בדיוק באותה ארץ חדשה, הארץ המובטחת לאבות. לא לשווא מתחיל משה את בקשתו בהצהרה כי "נִסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתוּ אֶתְּנֶן לָכֶם". זהו המסע לארץ אליה נסע אברם, לארץ שהובטחה לאבות עבור צאצאיהם (שם: א', ז').

יתרה מכך, בהקבלה רעיונית נוספת, הקדוש ברוך הוא מוסיף לאחר ציוויו לאברם גם רשימה של הטבות. ה' מבטיח לו כי אם הוא ילך למסע, הוא יהיה לגוי גדול, הוא יבורך, ועוד ועוד (שם י"ב, ב'-ג'). במובן רעיוני רחב, הדבר דומה ומתקשר למה שמשה מבטיח לחובב, שמסעו ייטיב עמו, שהטובה שה' הבטיח לאברם וישראל תהיה שלו גם.

נראה להוסיף שמאחורי החפיפה בין סיפור חובב ופרשת לך-לך עומד רעיון כפול. במישור אחד, הכללה של ההזמנה לחובב בכתוב בנקודה זו, בהקבלה לסיפור לך-לך, משמשת כסמן לכך שאנו עומדים בצומת היסטורית קריטית, הרגע שבו בני ישראל עומדים על סף מימוש ההבטחה שה' הבטיח לאברם. הם עומדים להיכנס לארץ, להפוך לגוי גדול, להיות מבורכים, ועוד ועוד. זהו ה"טוב" עליו משה מדבר, במובן שבו ה' "דיבר טוב" על עם ישראל (במדבר י', כ"ט).

במישור אחר, הכללתו של סיפור חובב וההקבלה שלו לסיפור לך-לך משמשת כיצירה מחדש של מה שניתן לחשוב עליו כעל אתגר המסע. בדיוק כשם שאברם ניצב בפני האתגר של תפישת הטוב המובטח לו על ידי ה' ומסע אל המקום המובטח, כך גם חובב עומד בפני המבחן של

הסכים לבקשתו של משה להצטרף לעם ישראל במסעם לארץ המובטחת. אם הוא אכן נשאר, כמובן שאיננו יכולים להציע קריאה המבוססת על עזיבתו של חובב-יתרו.

יתרה מזאת, כפי שאבן עזרא טוען באופן משכנע, חובב ככל הנראה אינו יתרו. התורה מזהה את חובב כבנו של רעואל וכחותן משה. אך לפי ספר שמות, רעואל הוא אבי הבנות שמשה פוגש בבאר במדין (שמות ב', ט"ז-י"ח). לאור זאת, חובב הוא גיסו של משה והמילה "חותן" צריכה להיות מובנת כביטוי כללי לקרובי משפחה מנישואין או חברים לשבט מנישואין. הביטוי מתייחס לפעמים לחם ולפעמים לגיס. אם אכן חובב איננו יתרו, כמובן שלא נוכל להניח קריאה המתבססת על עזיבתו של יתרו.

לבסוף, במה שניתן להחשיב כהתנגדות מעט אישית-פסיכולוגית לקריאה האישית-פסיכולוגית לעיל, הפרשנות שהצענו נראית לי חלקית וקיצונית. משה הוא אמנם אנושי וחלק מרשת של מערכת יחסים בין בני אדם, אך עזיבתו של חותנו, איש סודו ויועצו הפוליטי אינה נראית מספיקה כדי לעורר את הייאוש והייסורים הבאים לידי ביטוי בקינתו של משה. אפילו אם ניקח בחשבון את הקשיים של המנהיגות, תיאור זה מצייר את משה כתלוי יותר מדי ביתרו. במילים פשוטות, קריאה זו נשמעת לא נכונה באזני לדעתי, משהו אחר חייב להיות ברקע.

לאור טענות אלו, הבה נפנה את תשומת ליבנו חזרה אל הסיפורים של חובב ושל קברות התאוה.

ה. ההחמזה של בני ישראל

לאורך הדיאלוג בין משה וחובב (במדבר י', כ"ט-ל"ב), משה באופן עקבי מדבר על ה"טוב". מיד לאחר שהוא מודיע לחובב כי "נִסְעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם" שה' הבטיח, משה מזמין את חובב להצטרף למסע, ומבטיח כי זה יהיה טוב עבור חובב, כי "ה' דָּגַר טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל" (שם, כ"ט). למעשה, אם נספור את שלוש הפעמים נוספות שמשה משתמש במילה "טוב", בניסיון לגבור על הססנותו של חובב (שם, ל"ב), הביטוי מופיע בסך הכל חמש פעמים בארבעת הפסוקים הקצרים המרכיבים את הסיפור. המצב אמנם טוב למדי ואף ומצופה להשתפר עוד יותר, אך אין זה ברור מהי המטרה, פדגוגית או אחרת, שמשרתים כל אותם דיבורים על "טוב". למעשה, לא ברור גם למה מתייחסת המילה "טוב".

ייתכן להציע, כי זהו חלק מהמטרה של הפסקה. לא משנה מיהו חובב, אם הוא יתרו או אדם אחר לחלוטין, לא משנה מהם הדברים או ההתרחשויות שמשה חוזה או מבטיח לחובב, דבר אחד נותר ברור. ה' הבטיח דברים טובים בעתידו של עם ישראל.

במישור המילולי, הניגוד בין סמל מרכזי זה לבין השפה של פתיחת הסיפור הבא, סיפור קברות התאוה, בולט במיוחד. פרשיית קברות התאוה פותחת בהיפך של טוב. התורה

ישראל (שם א': ב', ב': ב', ב' ז'). אך במקום לכוון עצמם לארץ הטובה המובטחת להם על ידי ה' (שמות ג', ה'), הם בוכים ורוצים את מצרים וטעמיה (במדבר י"א, ה'). כפי שה' מנסח זאת, הם מתחרטים על עצם העובדה שבכלל יצאו ממצרים (שם, כ'), ומגדירים את מצרים לא רק כארץ הולדתם הפיסית אלא כמולדתם הקיומית. עבור בני ישראל אלו שנולדו לעבדות, מהווה מצרים (על בשר החינם, הדגה והאבטיחים שבה) הארץ המובטחת האמיתית. למצער, זהו היעד היחיד שהם יכולים לדמיין. בעשותם כן, בני ישראל דוחים את ייעדם ומתכחשים לזהותם כיורשי ההבטחה הא-להית. הם שוללים את המימוש המידי של התכנית הא-להית.

1. בין חובב לקברות התאוה

לסגירת המעגל, הבה נחזור למשה וקינתו. מה מסביר את תסכולו ויאשו? מה הצית את המשבר? בעוד קווי המתאר לתשובה לשאלות אלו צריכים להיות כבר ברורים, הרי שהגרסה המלאה של הניגוד בין חובב וקברות התאוה תסייע לחדד את התמונה.

הניגוד בין שני סיפורים אלו, בין ה"טוב" החוזר חמש פעמים בסיפור חובב (במדבר י', כ"ט-ל"ב) וה"רע" בפתחת סיפור קברות התאוה (שם י"א, א'), צובר תאוצה כאשר אנו נכנסים עמוק יותר לתוך סיפור התלונה. כפי שצוין קודם לכן, משה רואה את הסיטואציה של העם הבוכה לבשר בפתחי אוהליו כ"רע" או לא-לגיטימי (שם, י'), ובמה שניתן כעת לראות כהשלכה של זה, מאשים פעמיים את ה' שעשה לו "רע" בכך ששם עליו את העול של מנהיגות עם ישראל (שם: י"א, ט"ו).

בקצרה, סיפור חובב מתווה את "המסע הטוב", מסע המבוסס על הבטחות הטוב שניתנו בידי ה' וכולל את האופטימיות, דיבור וחיזיון של טוב שמשה מציע לחובב. תחילת סיפור קברות התאוה מייצגת את ההתמוטטות של רעיונות אלו. ה"מסע הטוב", ההגשמה המהירה של תהליך הגאולה וההבטחה הא-להית מתמוטט במהירות אל מעגל של תלונה ועונש (שם, א'-ד').

אך זה לא מה שמשה ציפה לו. במעמד הסנה הבוער, בהתגלות הראשונה של ה' למשה, ה' אומר למשה כי הוא מתכוון לגאול את ישראל ממצרים, לקחת אותם אל "ארץ טובה" (שם ג', ה') ולצורך כך משה נשלח לפרעה (שם, י'). אולם יש לזכור כי משה היה מסויג:

"מִי אֲנִי כִּי אֶלֶךְ אֶל פְּרַעֲה וְכִי אוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם?"
(שם, י"א)

בתשובתו לה', משה מפקפק ביכולותיו והאם הוא ראוי. משה הוא עניו ואינו מחשיב עצמו כמתאים להתעמת עם פרעה בשם ה' או להנהיג את עם ישראל היוצא ממצרים. למעשה, שאר השיחה בסנה הבוער היא ניסיונותיו של ה'

תפישת הטוב המובטח על ידי משה / ה' ומסע לארץ חדשה.

קריאה אחרונה זו של ההקבלה בין סיפור חובב לפרשת לך-לך, כיצירה מחדש של אתגר המסע, יכולה לקבל חיזוק ממקור נוסף בספר בראשית, שם מוצג הד נוסף לאתגר המסע. בחיפוש אישה לבנו יצחק, אברהם מתעקש של כלה מארצו ומולדתו (בראשית כ"ד, ד'-ז'). בעוד אבי האישה הנבחרת ואחיה אינם יכולים לומר מטוב ועד רע לגבי עזיבתה את ארצה ומולדתה על מנת לנסוע לארץ זרה ולהצטרף למורשתו של אברהם (שם כ"ד, נ'), רבקה מציגה גישה שונה. כאשר הוחלט לשאול את הגברת הצעירה עצמה האם היא תלך, היא עונה: אלך (שם, נ"ח). בקצרה, רבקה גם היא ניצבת בפני אתגר המסע של אברהם. בניגוד לקרובי משפחה, היא מסוגלת לראות את הטובה הגלומה במסע, את היעד והייעוד. היא עונה כי היא תלך ויוצאת למסע אל ארץ ישראל. על כן, רבקה ראויה למורשתו של אברהם.

כפי קודם שהעלנו לעיל, בהתבסס על ספר שופטים (ד', י"א) וההתייחסות שם לחבר מבני חובב, חובב אכן מסכים בסוף לבקשתו של משה. בתגובה ל"טוב" החוזר חמש פעמים בפי משה (במדבר י', כ"ט-ל"ב), חובב מצטרף למסע אל הארץ המובטחת. בין אם חובב הוא יתרו, משהו שכבר הכיר בעבר בטובה שה' עשה לישראל (שמות י"ח, ט), ובין אם הוא רק בן-שבט אחר, פחות חשוב, הוא מסוגל לתפיש נאותה. לאור הניסים של יציאת מצרים, פלאי סיני והקיום החומרי שסופק לבני ישראל במדבר, לא ניתן לפקפק בטובה שה' הבטיח לישראל - ובקרבם הם אף יירשו את הארץ המובטחת. למרות היותו זר מבחוץ, חובב מסוגל לתפוש טובה זו ולעמוד באתגר של נטישת ארצו ומולדתו בכדי להצטרף למסע אל הארץ המובטחת. אך מה עם בני ישראל עצמם?

דבר זה מביא אותנו חזרה אל הסמיכות של סיפורי חובב וקברות התאוה ולניגוד בדימויים שנדון לעיל. שלא כמו חובב הנוכרי, בני ישראל אינם מסוגלים כפי הנראה להבחין ב"טוב" ולעמוד באתגר המסע. כמעט מיד לאחר שעזבו את מקום החניה, הם מתאוננים רע (במדבר י"א, א'), הם רואים דברים כרעים, והם מדברים "רע". במילים אחרות, בני ישראל לא מצליחים לעמוד באתגר. בעשותם כן, הם ממחישים את העובדה שבמובן מסוים אינם ראויים עדיין לרשת את אברהם.

אולם, ככל הנראה יש כאן יותר מזה. בני ישראל נמצאים על סף הכניסה לארץ, בין אם בעוד מספר ימים (רש"י שם י', ל"ג) או אולי מספר שבועות. כך, כפי שהמיקום של סיפור חובב עם ההקבלה שלו לפרשת לך-לך מדגיש, המסע מהווה את מימוש ההבטחה של ה' לאבות, להביא את צאצאיהם לארץ המובטחת.

בצומת היסטורית זו ממש, בני ישראל עומדים בפתחי אוהליהם, מסודרים לפי משפחות (שם י"א, י'), בדיוק כשם שהם סודרו לפי משפחות ושבטים לצורך המסע לארץ

שלושים ושמונה שנים לאחר מאורעות קברות התאוה, משה מתייחס לעם כאל צאנו ואל עצמו כאל רועם. בסופו של יום, משה מתגבר על הייאוש והתסכול שלו. הוא ממשיך הלאה במשך השנים במדבר, ובונה עם המסוגל וראוי להיכנס לארץ.

לעיון נוסף:

- 1) קראו מחדש את במדבר פרק י', כ"ט – עד פרק י"א, ד. האם המיקום של י', ל"ג-ל"ו בעייתי מבחינת הטענות שהועלו לגבי הקשר בין סיפורי חובב וקברות התאוה? (ראו רש"י י', כ"ט ו- י', ל"ג).
- 2) קראו את שמות י"ח, א-י"ב ועיינו בפסוקים ה-ט. כעת ראו את פסוקים י"ג-כ"ז. נסו למצוא טיעון בעד הזיהוי של חובב כיתרו נוסף על מה שנאמר בשיעור לעיל. ראו במדבר י"א, ט"ז-י"ז. כעת ראו י"א, י"ד ושמות י"ח, כ"ב. מיהו זה שתופס את מקומו של יתרו?
- 3) ראו במדבר י"א, י"ג. כעת קראו את י"א, ט"ז-ל"ה. זהו את הפתרון הכפול המוצג. עקבו אחר ההופעות של הביטויים "בשר" ו"רוח". מהו היחס ביניהם? ראו במדבר כ"ז, ט"ו-י"ח. כמו כן ראו בראשית ו', ג' ורמב"ן במקום.
- 4) קראו את י"א, ל"א-ל"ה. כעת התבוננו ב"א, כ'. ראו רש"י במקום. מהי הבעיה אליה מתייחס רש"י? ראו י"א, ד'. נסו למצוא פתרון אחר.

לשכך את היסוסיו של משה לגבי שני חלקים אלו של השליחות (שם, י"ב - ד', י"ז).

עלינו להבין שלמשה מעולם לא היו ספקות לגבי החלק השלישי של הצהרתו של ה' – העמידה מול פרעה עשויה להיות קשה, שכנוע העם כי הוא מדבר בשם ה' יכולה להיות משימה כמעט בלתי אפשרית, אך להוביל את העם אל "הארץ הטובה" לאחר שה' שחרר אותם ממצרים אף פעם לא נראה בעיני משה בעייתי. ללא ספק, העבדים המשוחררים זה מקרוב יהיו להוטים לנסוע אל ארץ אבותיהם, שה' הגואל אותם הבטיח להם כי היא ארץ טובה.

אך זה לא מה שקורה, ובדיוק בנקודה זו ציפיותיו של משה קורסות. אמנם הוא הצליח בעמידה מול פרעה, ואמנם העם אכן הלך אחריו ויצא ממצרים, אך המסע לארץ האבות מתגלה כסיפור אחר לגמרי. כיוון שכך, בעוד שעד עכשיו משה דיבר וראה אך ורק "טוב", כעת משה רואה אך ורק "רע" (במדבר י"א: א, ט"ז). ה"מסע הטוב" בו העם צועד במהירות אל הארץ, נכשל מיד וצומח בתבנית מבושרת רעות של כישלון, חטא ועונש. בהתאם לכך, גם חזיון ה"טוב" של משה ודיבורו על טוב, האופטימיות הבטוחה שלו, מתפוגגים במהירות. כיוון שתקוותיו וציפיותיו הכזיבו, גם הוא רואה אך "רע" (שם י"א: י', ט"ו). מתוסכל ומיואש, הוא פונה לה' ומבכה את גורלו.

2. סיכום

לסיכום, ניסיתי לטעון כי המשבר המשותף בקינתו של משה (במדבר י"א, י"א-ט"ו) נובע מהנסיבות המסוימות מולן עומד משה. נסיבות קשות אלו כוללות את התלונה הבלתי-מוצדקת במיוחד של התאוה לבשר, את חוסר היכולת של העם לעמוד באתגר לך-לך, את כישלונם לחזות מסע טוב ועתיד טוב בארץ ישראל, את הרצון לשוב למצרים והמשתמע מכך ואת דחיית התכנית הא-להית. ייתכן, כפי שנידון לעיל, שהנסיבות האישיות משחקות גם הן תפקיד, ואבדן היועץ ואיש אמונו של משה תורם למשבר. אך בנוסף, כפי שניסיתי לטעון, זוהי הקריסה של "המסע הטוב", הציפיה הנכזבת של "נְסָעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם" (שם י', כ"ט), המשחקת את התפקיד הגדול מכולם.

לסיים, בעוד בפרשת בהעלותך מבקש משה למות ולא להיות מוכרח להנהיג את העם עוד, לא זה מה שיקרה. ה' לא ממלא בקשה זו, ומשה עומד בפני כמעט ארבעים שנים נוספות של הנהגת בני ישראל במדבר. בסיום, ראוי לשים לב לתגובתו של משה שלושים ושמונה שנים לאחר מכן, כאשר הוא מתבשר לבסוף על מותו הקרב. משה פונה לה' ומתחנן פעם נוספת, הפעם למינויו של מנהיג חדש.

"...אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֶיהֶם... וְלֹא תִהְיֶה עֵדַת ה' כְּצֵאת אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֵעָה" (במדבר כ"ז, י"ז)

*
 * כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב חנוך וקסמן, תשל"ג
 * תרגום: חנה גלזר
 * עורך: אורי יעקב בירן
 *
 * בית המדרש הווירטואלי
 * מיסודו של
 * The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
 *
 * משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 * דוא"ל: office@etzion.org.il
 *
 * לביטול רישום לשיעור:
 * <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php>
 *